

נתיב העושר

פרק א

בספר משלי (כג, ד) אל תניע להעשיר מבינתך חדל.

שלמה המלך ע"ה רצה לומר שהאדם לא יהיה רודף להגיע אחר העושר, רק שיהיה מסתפק במה שנתן ה' יתברך אליו ואלא ירדוף בכת ובחזקה להתעשר. ואמר מבינתך חדל כמו שהזוהי שלא ירדוף אחר העושר כך הזוהי שלא ירדוף לקנות חכמה וחכונה אשר אין ראוי אל האדם וירצה להשיג מעצמו ומדעתו רק יקבל מדב, כי השגת הבינה אינה לפי מדרגת האדם רק יעמוד האדם במדרגה אשר ראוי לאדם, ולכך אמר מבינתך חדל ולא ילך אחר תשוקתו.

ואלו שני דברים דהיינו העושר והחכמה הם דומים לגמרי בענין זה, כי כשם שהעושר הוא זולת האדם והוא קנינו, וכך החכמה הוא זולת האדם והוא קנה החכמה וזה שאמר אל תניע להעשיר מבינתך חדל. וכן בדברי חכמים יקרא עניות בין שהוא עני ממש ובין שהוא עני בתורה כמו שאמרנו מאי עניות עניות של תורה (קידושין מט, ב), וכן יקרא עשיר כאשר הוא עשיר בחכמה, כי כמו שהעשירות של נכסים קנינו של אדם כך יקרא חכמה קנין לאדם, וכן אמרו אין זקן אלא שקנה חכמה.

והכתוב שאמר אחי זה התעף עניך בו ואינו כי עשה יעשה לו נכפים כנשר ועוף השמים (משלי כג, ה), והכתוב הזה על שניהם מוסב שרצה לומר כי אם יעשה זה כאשר יניע להעשיר ולקנות על ידי בינתו עשה יעשה לו נכפים כנשר ועוף השמים מפני כי העושר הזה והחכמה הזאת אינה מצד האדם שאינם ראויים אל האדם, ומאחר שאינם ראויים אל האדם אינם נשארים אצל

האדם והם פורחים ממנו ולא נשארים עם האדם.

ולכך זכר שני דברים כנשר וכעוף השמים, ונשר אמר כנגד החכמה היתירה שלא יבקש לדעת ולחבין סתרי תורה וסתרי חכמה ואין לו עסק בנסתרות שהם אינם ראויים לו כי החכמה הוא לעליונים, ולכן אמר שיעשה לו כנשר שהוא עוף פורח למעלה, כלומר שיסור ממנו החכמה שאינה שייך לתחתונים רק לעליונים.

וזכר עוף השמים כנגד עושר בממון, כי גם העושר ראוי שיהיה מן השמים לא מן האדם עצמו, ואם יגע להעשיר עושר הזה יעשה לו נכפים לסור ממנו כמו עוף השמים שהוא אצל האדם ומסתלק ממנו כך תוסר ממנו העושר, ולקמן נפרש כי שניהם אמר שלמה על העושר כמו שיתבאר. אבל ראוי לאדם שיהיה מסתפק במה שיש לו מבלי שירדוף אחר העושר, והמדה הזאת היא עליונה מאוד ורבותינו ז"ל הגדילו המדה הזאת להעלות אותה מאוד.

אגב

בפרק קמא דברכות (ה, א) אמר רבי חייא משמיה דעולא דעולא גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, דאילו בנהנה מיגיע כפו כתיב אצלו אשריך וטוב לך לעולם הבא (ב) אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (ג) ואילו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא ה' (שם ק"ב, א), ע"כ. ולמה נאמר במי שנהנה מיגיע כפו אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

ופירוש דבר זה כי הנהנה מיגיע כפו אשר הם מעשה ידיו ודיו לו במה שיש לו וזהו מדת הסתפקות, כי אם לא היה מסתפק בעצמו לא היה נהנה מיגיע כפו כי

יהיה חסר תמיד, כמו שאמרנו על אותם שעניינם לא תשבע עושר. אבל כאשר הוא נהנה מיגיע כפו מסתפק בודאי בעצמו ואינו חסר, ומפני זה נאמר עליו אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

כי לאדם כמו זה ראוי אליו המציאות ביותר מפני שהוא בריאה בלי חסרון, שכל אשר אינו מסתפק בעצמו הוא מורה על בריאה חסירה ועל מצוט המציאות שהרי אינו מסתפק בעצמו והוא חסר, ושייך לומר על המסתפק בעצמו כאשר הוא שלם אשריך בעוה"ז ובעוה"ב, כי ראוי לו עוה"ז ועוה"ב בשלימות כאשר הוא שלם ואינו חסר בעצמו לכך מציאותו בעולם הזה ובעולם הבא אינו חסר גם כן.

וכלל הדבר כאשר הוא בריה שאינה חסירה בעצמה לא יהיה חסר לא מן עולם יראתו אין זה מסתפק בעצמו רק תמיד ירא כאלו יחסא, אף כי דבר זה ידאת שמים מכל מקום לא תוכל לומר שהוא שלם עד שראוי לו עוה"ז והעולם הבא אבל נאמר עליו אשרי בלבד.

וזה אף כי יש לירא שמים גם כן שכר בעוה"ז ובעוה"ב מכל מקום שכרו של עוה"ז והעוה"ב נכללו שניהם בלשון אשרי, ואינו דומה למי שנהנה מיגיע כפו כי מעלתו מיוחדת בעוה"ז בפני עצמו ובעוה"ב בפני עצמו כפי מה שהוא עוה"ז וכפי מה שהוא עוה"ב, ובה יש לו עיקר ועצם עוה"ז בשלימות ועיקר עצם עוה"ב בשלימות, כי העולם הזה והעולם הבא מחולקים בעצמם, וכאשר אמר אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב אם כן נתן לו עוה"ז בפני עצמו ועוה"ב בפני עצמו ובה יש לו עולם הבא בשלימות כפי מה שהוא, אבל ירא שמים נכללים באחד לומר אשרי בלבד, ולכך אי אפשר לומר כי יש לו עיקר עוה"ז ועיקר עולם הבא כי עיקר עוה"ז ויהוה"ב הם נבדלים זה מזה.

ואמר אשריך בעולם הזה, כי בעוה"ז ששם מגיע לאדם חסרון ונפילה אמר אשריך שיהיה מאושר וקיים ולא יבא עליו נפילה, ובעוה"ב ששם הטוב בודאי טוב יהיה לו וכל זה מפני שבעל מדה זאת שלם בלי חסרון, והכן דברים אלו מאוד.

וגם תדע כי זהו עצם עוה"ב, כי אין עוה"ב רק שאין מקבל מולתו, כי התבאר פעמים הרבה כי אין מקבל רק החומר ואלו בעוה"ב שאינם עולם גשמי אין מקבל שם, והמסתפק בעצמו אין מקבל מולתו רק עומד בעצמו, ולפיכך עליו נאמר אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב כי יש לו מדה שראויה לעוה"ב, וגם בעוה"ז הוא מדה עליונה כאשר הוא מסתפק בעצמו ואין לו המדה החסרית אשר הוא מקבל תמיד ועוד יתבאר.

ודבר זה עוד יותר עמוק, ויש לך לדעת כי הנהנה מיגיע כפו אי אפשר שלא יגיע גם כן לאהבת ה', כי מי שנתן מתנה לאחד ואותה מתנה אהובה על המקבל ביותר איך אפשר שלא יאהב מאוד למי שנתן לו המתנה הזאת, וכבר אמרו שהאהבה יותר מן היראה, שהרי אצל האהבה כתיב ועושה חסר לאלפים לאוהבו (שמות כ, ו) ואצל היראה כתיב ועושה חסר לשומרי מצותי לאלף דוד (דברים ז, ט) הרי כי האהבה גדולה מן היראה, ומי שהוא אוהב ונהנה מיגיע כפו אי אפשר שלא יאהב ה' יתברך גם כן שנתן לו זה.

ולפיכך הכתוב זכר אלו שניהם יותר שדם כנגד היראה והאהבה ואהבה גמורה נמצא במי שנהנה מיגיע כפו, ועל זה אמר גדול הנהנה מן יגיע כפו לפי שיש לו מדה האהבה מן ירא שמים שאין לו רק מדת היראה, ועיין בפרק בן זומא.

מדת זאת היא מדת ההסתפקות היה מיוחד בה אברהם שהיה לו מדת ההסתפקות, שלא היה רוצה לקבל שום דבר אף כי היה ראוי לו לקבל כאשר הציל המלכים, שאמר אם מחונן ועד שיריך נעל ואם אקח מכל אשר

לך (בראשית י"ז, ט"ז), והנה לא רצה בממון אחר
כלל והיה די לו בשלו.

גמגמ

ובפרק כיסוי הדם (חולין פ"א, א) בשכר שאמר
אברהם אם מחוט ועד שרויך נעל
זכו בניו שלו לבי מצות לחוט של ציצית
ורצועה של תפילין.

וביאור דבר זה כי המדה הזאת שהיה
לאברהם מדה הסתפקות,
והסתפקות הזה שהוא שלם ואינו חסר כלל
שאם הוא חסר לא היה מסתפק בשלו, ולכך
זכו בניו לשתי מצות שהם השלמת האדם
עד שגופו ונפשו של אדם הוא שלם בלי
חסרון.

כי אלו שתי מצות נתנו לישראל להשלים
את עצמם, שהתפילין הם על הראש
והציצית מלבוש לגוף, וכל זה זכה לו אברהם
כאשר היה לו מדה הסתפקות שהוא
השלמת האדם, ואין לך בכל המצות שהם
על האדם עצמו כמו התפילין והציצית ומורה
זה שהם השלמתו, וזה מבראר.

מדת הסתפקות שהוא שונא מתנות לגמרי
שלא יקבל מתנה מן אדם, וזה אמרם
במסכת חולין (מד, ב) ר' זירא כי הוה משרדי
ליה מבי נשיאח לא הוי שקיל כי הוה מזמני
ליה לא הוי אזל אמר לא ניחא להו דאחיה
דכתיב ושונא מתנות יחיה (משלי ט"ו, כ"ב).